

RUCER YOSİF BOŞKOVIÇ'İN 1762 TARİHLİ İSTANBUL- LEHİSTAN SEYAHATİNE AİT HATIRA DEFTERİ*

İsmail Eren

Başka biri entrikalarla bu payeye sahip olmağı başardığı için, konak sahibimiz, rütbesinin iadesi hususunda elçi cenaplarından İstanbul için bir tavsiye-name vermelerini rica etti. Kendisi, 1739 senesi Koçına harbine iştirak etmiş, fakat türkler mağlûb olunca herkes gibi, adet üzere en kısa yoldan evine dönmüştü.

Sabahleyin arabalar yetiştii. Sırsıklam olan çadırları kurutmak için aldık. Bu yere kadar kiraladığımız için, değiştirilmesi lâzım gelen öküz arabaları üzerindeki eşyaları indirdik. Artık eşya taşıyamadıkları için birçok atları da değiştirmemiz gerekti. Yarın hareket etmemiz için öğle yemeğinden sonra bütün lüzumlu tedbirleri aldık. Kadı, bize akşam yemeğinden sonra yeni arabalar göndereceğini söyledi ise de, arabaları beklememiz hoşla gitti.

7 Haziran. Öğleden önceki bütün vaktimiz araba aramakla geçti. Dün mübaşir (mihmandar) bu meseleyi ma'kul bir fiatla halledebilirdi; fakat parasız araba elde etmek veya daha az masrafla, civardaki panayırdan dönmekte olan arabaları almak fırsatını kaçırdı. Padişah fermanı gereğince, elçi hiç bir şeyden mahrum bırakılamazdı. İcabettiği takdirde türklerden de cebren araba alınabilirdi. Türklere âid olan buradaki arabaları zorla almamak için kadı, arabacıların son derece kötü insanlar olduklarını, kuvvet kullandığı takdirde hayatının emniyette olmayacağını söyleyerek özür diledi. Uzun uzadıya münakaşa edildi. Nihayet mübaşir (mihmandar), akşama kadar arabaları kat'i surette temin edeceğini söyleyince biz, örtülü koçulu araba ve atlarla *Dobral* köyüne hareket etmeği, bu yolun dört saat süreceğini ve tahmin

* Baş tarafı için bk. *Tarih Dergisi*, Sayı 16, (İstanbul 1962) s. 83-106.

ederek, mübaşir ile elçinin hane müdürü ve daha birkaç kişiyi burada bırakıp, yeni öküz arabalarıyla geceleyin varmalarını tenbih ederek, ertesi gün tepelerin ötesine geçmeyi kararlaştırdık. Öğle yemeğini yedikten sonra bir sularında hareket ettik.

Hareket eder etmez yağmura tutulduk. Yollar o derece çamurluydu ki, atlar güç halle ayaklarını çıkarıyorlardı. Sağ tarafta büyük bir suni höyük, biraz sonra da *Karnabad*'ın bir saat mesafesinde bulunan *Sarımeşe* adında bir hıristiyan köyü göründü. Önceden bahsettiğim ırmağı, burada köprü harap olduğundan, geçmemiz icap ediyordu. Çamur pek derin, ırmak ta çok taşkın olduğundan kısa bir danışmadan sonra adı geçen köye tekrar girdik. *Karnabad*'a döndüğümüzü gördükleri zaman, ikametimiz için daha büyük ve münasip bir türk evi tayin olunması bakımından kadıyı iknâ etmişlerdi. Önce ikamet ettiğimiz evin yanında bulunan yeni evin ikinci katında bol ışıklı odalar vardı. Panayır esnasında ikamet eden bazı türkler, biz girmeden biraz önce evi terketmişlerdi.

Bu evin sahibi, pek yakışıklı olan bir genç yeniçeriydi. Kendi ikameti için burada mükemmel bir evi daha vardı. Evi alındığına dair kendisine hiç bir söz söylenmediğinden -ki, bu usul türklerle karşı hiç tatbik olunmuyordu- biraz sonra ateş püskürerek geldi. Tasavvur edilmeyen bir şekilde öfkeliydi. Kendisine evdeki ikametimiz için yalnız bir söz söylenmiş olsaydı, elçi hazretlerinin burada bulunduğu müddet içinde evini vermeyi, hatta bütün masrafları üzerine almağı bir şeref sayacağını söyledi. Kendi rızaları olmadığı halde evleri cebren alınan hıristiyanlara karşı yapılan muamele gibi kendisine de yapılan bu nevi hareket-âmiş hareket tahammül edemeyeceğini bildirdi. Elçi cenâbları hiç kimsese zulüm ve haksızlık yapmak istemediğini, doğru olmanın, hatta kendisini de gücendiren muamele hakkında hiçbir surette kendisine malûmat verilmediğini, şikâyetlerin yerinde olduğuna kanaat getirerek evini terk etmeğe ve eski konağa dönmeğe hazır olduğunu ev sahibine bildirdi. Bu sözlerin tesiri altında kalan genç, âni olarak çehresini ve sesinin tonunu değiştirerek evinde ikamet etmemizden pek çok memnun olacağını izhar ettiği gibi yanıımızda kalarak bizimle beraber kahve, hatta çay da içti. Kardeş, akraba ve ahabplarını da çağırmağa gitti. İki gün, sabahdan akşama kadar, sık sık ziyaret ederek bizimle uzun uzadıya hasbihal

etti. Elçinin eşini görebilmek için, âilesine mensup bir kaç kadını evin diğer kısmına getirdi; gözlerinden rahatsız olan annesini muayene etmesi için de doktordan ricada bulundu. Kendi ise, İstanbul'daki altıncı yeniçeri bölüğünün açıcısı idi -ki bu vazife türkler nezdinde pek önemli idi- şimdi de yaşamının tadını çıkarmak için mülküne dönmüştü. Kendi gerçekten züppe, yani fransızların dediği gibi "Petit maître," idi. Kalpağını daima kaşının üstüne indirir, tavır ve hareketlerinde de epeyi gayr-i tabii bir hal göze çarpardı. Her bir ziyarete başka başka elbiselerle gelirdi. Böylelikle, küçük olmanın bütün gardrobunu gösterdiğini zannediyorum. Fakat elçi cenablarının, kalbe iyi tesir eder diye verdiği üç şişe tatlı şarabı tamah ile aldığı gibi, hareket sırasında kira olarak evi için verilen bir buçuk akçeyi de büyük bir şükranla kabul etti. Evi ise, genişçe olduğu halde, civardaki bütün türk evleri gibi tamamen tahtadan yapılmış, kendisinin söylediğine göre, babasına bin akçeden fazlaya mal olmamıştı. Bugün, arabaların akşama kadar muhakkak surette geleceğini vaad ettilerse de yine gelmedi; o zaman da yarın erkenden geleceğini söylediler. Bu ümit içinde orada biraz dolaşıldıktan sonra iskambil oynadı ve akşam yemeği yendi; sabah erken hareket etmek niyeti ile de yatmağa gidildi.

8 Haziran. Sabahleyin saat sekizde kalktığımız zaman aldatıldığımızı anladık. Görünürlerde arabalardan bir eser olmadığı gibi, bir müddet de boşuna bekledik. En nihayet kadı, fakir köylülerden zorla araba almak için adı geçen *Sarımeşe* köyüne kendi adamlarını gönderdi. Sabırsızlıkla bekliyor ve zaman zaman uzakları durbünle tarıyorduk, fakat bütün gayretimiz boşa çıktı. Adı geçen köyde, hiç bir araba bulunmadığına dair birkaç saat sonra haber geldi. Sonunda kadının çağırılmasına karar verildi; kendisinden kat'i olarak, kira ücretine bakmadan arabaları bu yerden temin etmesi istendi; fakat aynı zamanda şikâyetlerimizi Bâbüaliye sunmak için İstanbul'a bir yeniçerinin gönderilmesine karar verdiğimizizi de tebliğ ettik. Bu tehditten sonra arabalar tezelden bulundu, bunların bazıları da cebren alındı. Fakat artık geç olduğundan yola çıkmak mümkün olmadı, bundan dolayı burada üçüncü günü de kalmağa mecbur olduk.

Öğle yemeğinden sonra adı geçen ormanlığa kadar gezinmeğe çıktık. Pek yakışıklı olan bir genç çobanın sürüsü yanından

geçerken, çocukları eğlendirmek maksadıyla onbeş paraya bir kuzu aldık. Burada her şey çok ucuzdu. Bir okka sığır eti dört, altı yumurta da bir paraya satılırdı. Eve döndüğümüz zaman avlu, hatta merdivenler türk kadınları ile dolmuştu ve hepsi de elçinin eşini görmek istiyorlardı. Civardaki sokaktan bakan topluluklar da vardı. Ev sahibi, kardeşleri, ahbabları, birçok türk ile serdar bizi ziyaret edip uzun uzadıya hasbihal ettiler. Buradaki insanların ömrünün ne kadar olduğunu sorduğumuz zaman, hayli uzun bir ömür olduğunu zannettikleri 60-70 yaş arası olduğunu, fakat yüzü aşan insanların da bulunduğunu söylediler. Burada hicrî takvim ile hesap olduğundan, bunların yüz senesi bizim doksan yedi seneye tekabül eder. Çocuklara gelince, çok evlilik olduğu halde, nâdiren bir babanın bütün karılarından on ikiden fazla çocuğu olduğunu söylediler. O anda birer çift manda koşulmuş yedi araba geldi. Önceden bütün eşyalar için on öküz arabası gerekirken hepsini bu yedi arabaya rahat rahat yerleştirebildik. Yarınki hareketimiz için lüzumlu olan her şeyi hazırladık.

9 Haziran. Bütün gece hava yavaş yavaş açtı; sabahleyin de pek güzeldi. Yollar epeyi kurumuş, çamurların derinlikleri azalmıştı. *Dobrik* köyüne sekiz buçukta hareket ettik. Dünkü ırmağı başka bir köprüden geçebilmemiz için köylerle süslenmiş güzel bir ovayı dolaştık. Bir çok tepeleri de geçtikten sonra yine güzel ve iyi sürülmüş bir vâdiye indik. Burada da birbirine yakın muhtelif köyler ve bir çok bağlar görünüyordu. Bu yerde kadınların da toprağı işledikleri göze çarpıyordu. Bağ belleyen beş kadın ve bir erkek gurubuna rast geldik.

Öğleden sonra saat bir raddelerinde *Kalaköy* adında küçük bir Bulgar köyünde tevakkuf ettik. Çalılığın teşkil ettiği çitli bir bahçeye girdik. Burada epeyi fasulye ve çeşit çeşit ağaçlar -kü bunlar arasında an fazla yeşil meyvalarıyla bezenmiş erik ağaçları- vardı. Bizi acaip acaip seyretmek için de çoluklu çocuklu bir çok kadın gelmişti. Saat ikide hareket ettik. Hedefimize varmadan önce yine davullu bir derbend birliğine tesadüf ettik. Nihayet, saat dördü kırkbeş geçte *Dobral* köyüne yetiştik. Fakat seyahatin sonuna doğru, bir mil kadar uzunluğunda müthiş bir çamurluğa battık. Atlar üç gün istirahat ettikleri ve bu korkunç bataklıktan kurtulmak için yolun en berbat yerlerinden *ıraklaşarak* bu güzel ve ekilmiş ovayı muhafaza eden çalılıktan da geçti-

gimiz halde bizi güç halle çıkardılar. *Karinabad*'ta iki gün kalmakla pek akıllıca hareket ettiğimizin farkına vardık. Müsait olmıyan bir havada, berbat bir yolda ve Haziranın beş günü yorucu seyahatten sonra, bitkin atlarla gecenin geç vaktinde bir köye varır, belki de yolun bir kenarında kalmağa mecbur olabilirdik.

Dobral, takriben altmış hanelik bir Bulgar köyüceğizidir. Balcanlar veya *Emo* dağının başlangıcı sayılan dağlarla çevrili genişçe bir vâdide bulunuyordu. Bu köy, İstanbul'lu bir ağanın mülkiyetindeydi; kendisi de bizim vardığımızda orada bulunuyordu. Sultan Selim'in İstanbul'daki camiinin vakfına âid olan bütün vergisini tahsil etmek için burada bir Bacdâr da vardı. Burada masrafları köy halkı tarafından görülen on türk nöbetçisi de mevcuttu. Bu köyün kendi papazı yoktu; çünkü başka köyde oturan bir papazın cemaâti idi. Elçi cenabları, burada mükemmel ve temiz bir odadan ibâret olan yeni bir bulgar evinde ikamet etti. Diğer zevat da muhtelif bulgar evlerine yerleştiler. Varışımızdan biraz sonra bir kız topluluğu, kendi oyunlarını göstermek, şarkı söylemek için elçinin kapısı önüne geldiler. Bir kaç defa daha geldiler ve oynadıkları her bir oyunun sonunda biraz bahşış koparmak için ilk önce Elçi cenabları, daha sonra da grubun diğer fertleri önünde bir mendil serdiler. Bu yer, dolaşmak için pek münâsib olmadığı halde, gezinmeğe çıktık; ertesi gün yolumuza devam edebilmek için çeşitli hazırlıklar yaptık, fakat kat'i şekilde hiç bir şeyi tamamlayamadık.

10 Haziran. Sabahleyin lüzumlu hazırlıklarımızı tamamlayabilmemiz biraz şüpheli idi; zira köyden bütün erkekler kaçmış, beraberlerinde mandalarını da götürmüşlerdi; bizim manda ile arabalarımızı onlarınkileriyle değiştirmemiz gerekirdi. Bir çok tehditten sonra bütün güçlükler yenildi. *Karinabad*'dan gelen adamlar, kendi araba ve mandaları ile bizi taşımakta devam etmeğe mecbur olduktan başka, iki örtülü koçulu araba ve dağları aşmak için lüzumlu olan altı çift manda da civarda bulundu. Bize âid olan altı at, küçük örtülü koçulu arabaya koşulmuştu. Nihayet, saat onbiri onbeş geçte *Şalıkavak*'a hareket ettikten biraz sonra çok ârızalı ve yüksek dağlar arasından bir çok yerde taşlı ve aşınmış, bâzi yerlerde de hayli çamurlu bir yoldan yokuş yukarı çıkıyorduk. Fakat uçurumlar yoktu.

Bir kaç yokuş ve inişten sonra, *Kamçık* nehrinin aktığı bir

vâdiye girdik. *Aydos*'a giden bir kimse, bu nehri kırk defa geçmeğe mecbur olurdu; bizim ise, yalnız bir yerde geçmemiz gerekti. Nitekim, bu mevsimde örtülü koçulu arabadaki yolcuların iyiden iyiye ıslanmadan geçmeleri mümkün olmadığı gibi taşıdığı tahmin olunduğundan, geçiş için *Karinabad*'dan pek yüksek bir araba temin edilmişti. Bu geçişten biraz önce, aşağı inişimizin sonunda kulübede bulunan derbendçilere tesadüf ettik. Nehir ise, çok taşkın olmadığından, bir çoğumuz at üstünde kolay kolay geçebildi. Diğerleri ise, hususî bir zarûret olmadığı halde mezkûr yüksek araba ile geçtiler. Fakat üç gün önce, su o derece taşmış ki, bu yüksek araba ile de geçmenin güç halle mümkün olduğunu söylediler. Maamafih, biz de geçenlerdeki feyzanın elân otlarda silinmemiş bâriz izlerine tesadüf ettik. Bundan dolayı, kış ve ilkbaharın başlangıcında kuryelerin bu bölgedeki seyahatlerinin bir kaç gün inkıtaa uğradığı vâki imiş.

Nehri geçtikten sonra, öğle yemeğini yemek, mandalarla atların dinlenmeleri için, bir saat müddet dik yamaçtaki bir kaç ağaç altında mola verdik. Ondan sonra, üzerinde dağ silsileleri uzanan dar bir vâdiye girdik. Bu vâdiden *Kamçık* nehrine akan bir ırmak geçer. Bir müddet eğri büğrü mecrâsını tâkib edip sığ olan suyunu da bir kaç defa geçmeğe mecbur olduk. Biraz daha yokuş yukarı çıktığımız vakit, kendimizi gayet berbat bir yolda bulduk. Üzerindeki yığın yığın taşlar kayıyor, yer yer büyük kayalar yolu kapıyordu; aynı zamanda etrafta geniş bataklıklar da vardı. Hayvanları dinlendirmek için bir kaç defa durmağa, bir yerde de epeyi müşkülât çektiğimizden, bütün bir saat kalmağa mecbur olduk. Bu boğazdan çıkmazdan önce, gerçekten muhteşem olan bir şelâleye rastgeldik. Bu su, vâdiye düşünce de bir çay ile birleşerek, boğazdan akan ırmağı teşkil ediyordu.

Büyük yokuşun zirvesine çıktığımız zaman, yolumuzun en korkunç bataklığına saplandık. Daha küçük olan bir çok yokuşlardan indikten sonra muvâzi dağ tepelerinin iki sırası arasında bulunan başka bir vâdiye indik. Bu vâdinin ortasında *Şalıkavak* köyü belirli belirsiz görünüyordu. Eğer öğle yemeği için ayrılan zaman hesaba katılmazsa, tam yedi saat seyahatten sonra, saat yedi sularında bu köye vardık. Bu yol, büyük bataklık olmadığı zaman, dört saatte kat'edilirdi. *Şalıkavak* köyü, oldukça geniş bir vâdide bulunuyordu ki iki taraftan yavaş yavaş

dağ silsileleri yükseliyor ortasından bir ırmak akıyordu. Köy hayli büyük olup ikiyüz bulgar ve elli türk evinden müteşekkildi. Burada Mübâşir'in hiç bir talebine karşı itiraz etmeyen gayet iyi insanlar bulduk. Bize bol bol taze gıda maddeleri tedârik ettiler. Bulgarlar buradaki türklerle çok iyi geçindiklerini, hattâ aralarında evlenmelerin de vâki olduğunu söylediler. Bize aradığımız kadar mükemmel ev tahsis ettiler. Başlangıçta temiz su getiremedilerse de, biz daha iyisini bulduk.

Varışımızdan biraz sonra bir kaç çingene meydana çıkıp ellerindeki müzik aletlerini çalmağa başladılar; aralarında bir çocuk ile bir kızcağız, ellerindeki teflere vurarak oynadılar. Bahşişlerini aldıktan sonra biz, mutad iskambil partisi ile akşam yemeğini müteakib, haddinden ziyade olan yorgunluğumuzu gidermek için yatmağa gittik.

11 Haziran. Örtülü koçulu ve diğer arabalar için epeyi manda bulduğumuz halde sabahleyin, bize gereken bütün araba ile mandaları bulmamız mümkün olmadı. Bundan dolayı Mübâşir, *Karinabad*'tan beri kullanılan bir kaç mandayı zorla almağa mecbur kaldı; bunlar da çok yorgun olduklarından *Dobral* köyünden alınan mandaları da koştı. O an, ikamet ettiğimiz bir evin avlusunda, arabasını büsbütün kaybedeceğini zannettiğinden, bir gencin acı acı ağladığını gördük. Teselli etmek istedik; Elçi cenablarında arabalar değiştirildiği zaman sahiplerine derhal iâde olunması için en kat'i emirler verdi.

Örtülü koçulu arabalara üçer çift manda, küçüğüne de birer çift öküz ve manda koşulduktan sonra saat onu kırbeş geçe *Dragoköyü*'ne hareket ettik. Öküzler hasta olduğundan, ovanın yola yakın bir yerinde bir çift manda ile sahiplerini görünce, bir yeniçeri onları cebren alarak küçük koçulu arabaya koştı. Bu yeniçeri bizden uzaklaştığı zaman, yolun berbat yerlerinde arabaları itmek için *Dobral*'dan zorla getirilen bir çok köylü fırsattan istifade ederek kaçtılar. Bu hâdise yeniçeriye epeyi kızdırdı. Yol boyunca rast geldiğimiz bâzi insanları alıkoydu. Maamafih, her çift hayvanın birer tâkib edeni vardı.

Başlangıçta yol oldukça düzgündü; yokuş yukarı arazi ne büyük ne de bozuktu. Dağın zirvesinde, kulübede nöbet bekliyen üç veya dört türke tesadüf ettik. Bu mahalde ağaçlar altında öğle yemeğini yemek için mola verdik. Bu ağaçlardan birininin altında bir salıncak asılı duruyordu ki, Vergilius bu gibi

salıncaklar hakkında "Oscilla ex alta suspendunt moilliapinu., demişti. Bunu başka şekilde de izah edenler vardı. Adamlarımızın bir çoğu, salıncağa binerek vucutlarının hareketiyle onu yavaş yavaş hızlandırıp yarım dairevi hareketler yapıyorlardı.

Biz burada salıncakla eğlenirken, Eflâk prensi Konstantin Maurokordato'nun Bâb-ı âli nezdindeki Kapı kethüdası geçti. Bu vazife pek önemliydi. Kapı kethüdası bölge meseleleri bakımından paytahta prenslerden bâzan daha fazla salâhiyeti hâizdi. Beş gün önce İstanbul'dan hareket edip kendi memleketine avdet ediyordu. Adamlarımızın bazıları ile konuştu. Acele işleri yüzünden Elçi cenablarına saygılarını takdim etmek için ziyarete gelemediğinden, ma'zur görmelerini rica etti. İstanbul'dan hiç bir mühim havadisi olmadığını bildirdi. Prens'in ibkası ile ilgili tasdik-nameyi bizzat götürdüğünü seziyorduk; çünkü tam bu vakitlerde Boğdan ve Eflâk prenslerinin azil veya ibkaları meseleleri ele alınırdı. Maamafih, bunlar, âni olarak her an uzaklaştırılmayacaklarından hiç emin değillerdi. Hâkimiyetleri ancak dört, nâdiren beş yıl sürerdi.

Bir saatden daha az bir müddet burada kaldıktan sonra yolumuza devam ettik. Bu dağların bilhassa yokuş aşağı yolları korkunçtu. İrili ufaklı taşlardan yapılmış İtalya'daki Via Apia şosesi ile Romalıların şosesindeki kaldırımını andıran bir şoseye burada da tesadüf ettik. Buradaki taşların da çeşitli şekilleri var; yalnız daha büyük ebadda idiler. Şose kullanılmıyacak derecede harab idi. Taşlar yerinden oynamış, kıyıdağlılar ise ise dağılmak üzere olduğundan geçmek pek güç oluyordu. Bundan başka, yol o kadar deliklerle kesilmiş ve o derece harab olmuştu ki, Elçinin eşi dâhil, hepimiz yolun bir kısmını yaya geçtik. Biraz sonra kendimizi pek dik bir yerde bulduk; fakat yol bir hayli iyi durumdaydı. Bu inişli araziye tâkib ederek geniş bir ovaya indik; arka tarafımızda geçtiğimiz dağların silsilesi, diğer iki taraf da çok uzakta bulunan küçük dağ ve bayırlarla nihayet buluyordu.

Şimdiye kadar Rodop dağlarının devamı olarak geçtiğimiz dağlar, bir ikisi hariç, her şeyden önce bayırlar serisini andırıldığından, dağ adını taşımağa pek az hak kazanıyordu. Bu dağlarda kırık taşlara tesadüf ederek tedkik ettiğim zaman, İtalya'daki göl kenarlarının bir çok yerinde -ki bu yerlerin bir zamanlar volkanik olduğuna inanmıştım- gördüklerimin aynısı olduğuna kanâat getirdim. Bu taşlar, büyük, karamsı olup öyle kaba, sert bir şekilde

taşınmışlar ki yanardağdan atılmazdan önce biraz yuvarlanmış ve birbiriyle sürtünmüş, fakat nehir veya denizdeki çakıl taşları gibi cilâlanmamıştı. Geçtiğimiz yerde Balkanlar, Rödop'un devamı olarak sayılan dağlardan daha yüksek bir dağ silsilesinden müteşekkildi. Büsbütün ormanlık olup yüksek, güzel ot ve çiçeklerle dolu idi. Vâdilerin büyük bir kısmı işlendiği gibi, tahminlere göre kendi de bütün olarak işlenebilirdi. Bir uçtan diğer uca kadar geçtiğimiz yerdeki genişliğitahminen yirmi italyan milinden ibaretti. Düzlüğe indiğimiz vakit, hedefimiz olan köye ancak uzun uzadıya dolaştıktan sonra vardık. Ova, buğday tarlaları ve meyva bahçeleriyle örtülmüştü.

Dragoköy'e beş buçukta vardık. Mu'tad üzere, varır varmaz bizi veba ile korkutmağa başladılar. Bunun şerefimize uydurulan bir hikâye olduğuna inanmak için bir çok sebep vardı. Maamafih, her ihtimale karşı ücretle evlerde ikamet edecek yerin arkasında, otlukta olan bir çitli çayırda çadırlarımızı kurduk.

Dragoköy dört yüz haneli büyük bir yer olup, evleri dağınık ve gerçekten birbirinden pek uzaktı. Oldukça iyi kaliteli şarabı ve çok miktarda rakısı vardır.

12 Haziran. Sabahleyin, bir an önce yolumuzu çıkacağımızı ümit etmiştik; fakat Mübaşir, mu'tad üzere güçlükler çıkarıyordu; o, alınan yiyecek maddelerinden başka, zaruret içindeki fakir hıristiyanlardan dahi seksen akça talebinde bulundu. Bunlar ise bu nakid parayı vermek istemiyorlardı. Mübaşir, bu mes'eleyi burada halletmek için bir müddet uğraştı; nihayet, beş köylüyü rehin olarak beraberinde götürmeğe ve *Şumnu*'daki kadiya teslim etmeğe karar verdi. Bu yerin bir kâtibi, kırk akçe teklif ile mes'eleyi halletmek için bir kaç def'a gelip gitti. Fakat kararında ısrar etti; biz de saat onu kırk beş geçe *Şumnu*'ya hareket ettik.

Hareketimizden önce yanımızdan Edirne ustası ve maiyetinde bulunan onbeş kadar silâhlı atlı geçti. Ustanın vazifesi bu muhitte dolaşmak ve şakî ile haydutların zuhuruna mâni olmaktan ibaretti. *Şumnu*'dan gelen bu usta, yolların iyi durumda olup yol üzerindeki akarsuların kolaylıkla geçilebildiğini söyledi.

Hareket ettiğimiz zaman, rehin alınan köylülerin, elleri arkalarına bağlı olarak bizimle geldiklerini gördük. Elçi cenabları, ellerinin çözülmesini emretti. Bunların arasında topal bir ihtiyar da vardı. Atların süratla yürüdükleri bu düzgün yolda, diğerleri-

nin geri kalmalarına imkân yoktu. Bu yüzden at arabalarına binmek istediler, fakat reddoldukları gibi merhametsizce arabacılar tarafından dövüldüler. Bunlardan bir kaç koçulu arabaların arkalarına asıldılar; fakat biraz kenarda atla giden arabacı-başı âni olarak bunun farkına vardı ve fakir, ihtiyar topala delicesine vurarak onu al aşağı etti. Bir kaç adamımız, ihtiyar dövülmekten kurtarmak ve ateş püsküren deliyi bertaraf etmek için koşular. Arabacı-başı, dün gece aradığı arpayı fakir adamların vermek istemediklerini ileri sürerek itizar ediyordu. Maamafih, kendi haksız yere bu arpayı aramıştı; çünkü köylüler, borçlu oldukları arpa miktarının hayli fazlasını vermişlerdi. İstanbul'dan Kalas'a kadar kiraladığımız bu arabacılar, haddinden ziyade zâlim ve gaddar insanlardı. Bunlardan bazıları yeniçeriydi. Bizlere büyük güçlük çıkarıyorlardı. Arabaların yarısı bile yüklü olmadığı halde bir gram fazla bir şey koymak imkânı yoktu. Herkese, hattâ Mübâşire karşı dahi küstahca bir tavırları vardı. Ona ne saygı gösteriyorlar, ne de korkuyorlar; hattâ aldırış dahi etmiyorlardı. Bunların yüzünden bir kaç def'a zamanında yola çıkamadık. Hıristiyanlara karşı zâlimce muamele eder ve onlara daima gâvur derlerdi. Elçi cenablarının maiyetine tahsis olunan yeniçeriler arasında bulunan bir şahıs türk köylerinde küçülür, fakat hıristiyanlar arasında ise başını gururla kaldırır, sesinin tonunu yükseltir, ara sıra sopa da kullanırdı; o vakit de öyle korkunç görünürdü ki, etrafına korku ve dehşet saçardı. Elçi cenablarına tâbi ve mükellefiyeti olan bu yeniçeri, müteaddid def'a paylandıktan sonra yola geldi.

Balkanların yüksek zirvelerinin çevrelediği küçük tepeler arasında bulunan bir ovadan geçtik. Mecrâsı iki koldan ibâret olup suyunun derinliği atların dizlerine kadar erişmeyen bir ırmak ovanının ortasından akıyordu. Evvelce başka bir ırmağa rast gelmiyeceğimizi zannetmiştik. Çünkü, ne geçeceğimiz yolların durumu ile köylerin ıraklığından, ne de bu yollarda karşılaşacaklarımızdan lâyıki veçhile haberdar idik. Bir yerden başka bir yere kadar tecrüb li bir kılavuz seçmemiz gerektiği halde, çok def'a beraberimize aldığımız bu kılavuzların, yolları tanımadıkları tebeyyün etmişti; çünkü bunlar pek az seyahat eder, hattâ en yakın köylere bile gitmezlerdi. Yollarda köylülere nâdiren tesadüf ederdik, ki bu da köylere en yakın yerlerde olurdu. Bugün de beklenmedik bir anda derin bir ırmak önümüze çıktı.

Bu ırmak yağmurlardan dolayı kendi mecrâsından taşarak ovanın büyük kısmını ve hattâ kendi köprüsünü su altında bırakmış olmalı ki, güç halle kenardaki direklerin uçları görünüyordu. Ancak onbeş dakikada bu suyu geçebildik. Buradan koçulu arabaları geçirmek için altmış kişi kullanıldı. Irmak içinde çok kaya ve girdap olduğundan, bu adamların bir kısmı, daima ileriye gidip ırmağın dibini araştırır ve geçilebilir yerleri tesbit ederdi. At üzerinde olan bir hizmetkâr, girdablardan birine düştü, fakat bir koçulu arabanın yakınında bulunduğundan kurtarıldı. Orada insanlar bulunmasaydı, hayatı gerçekten tehlikede idi. Su, bâzı koçulu arabaların döşemelerine kadar, bazıların da içine kadar girince, arabada bulunanların iyiden iyiye ayaklarını ıslattı. Her şey belâsız atlatılınca, Elçi cenabları orada bulunan bütün insanlara bol bahşış verdi. Görünüşe göre, sol tarafta, Balkanlara bağlı olan bir tepenin dibinde kaybolan bu suyun civârında durduk. Burada, ath arabaların gelmesini yarım saat bekledik. Elçi bey, arabaların su içinde iken hiç bir şeyin, suya düştü bahanesiyle çalınmıyacağından emin olmak istedi. Burada öğle yemeğini yerken her tarafta bulutlar göründü; bulutlar şimşek ve gök gürültüsü ile yaklaşmağa başladı; biz hareket etmezden önce de yağmur yağmağa başladı ve bir kaç saat devam etti.

Oradan saat bir buçukta hareket ettikten sonra çamurlar içinde olan yollara tesadüf ettik. Buna rağmen bu yollar oldukça düzgündü. Saatlerce yağın yağmur, bunları bozmuştu. Yılın bu mevsiminde bu yollar çok çabuk harab olur, fakat çabucak düzelirdi. Bir ırmağa varmazdan önce, bazıların *Vilibeköy*, diğerlerinin de *Filibeköy* dedikleri bir yerden geçtik. Irmağı geçtikten sonra kıyı yakınlarında bir çiftliğe rastladık. Bu çiftlikte, sahibinin evi, köylülere âid bir kaç kulübe ve bir de anbar görülüyordu. *Şumnu*'dan önce türklerle meskûn olan *Çengelköy* adında bir yerden geçtik. Burada ahşatdan yapılmış virân bir minare göze çarpıyordu. Yol boyunca kesme taştan ve çok iyi yapılmış müteaddid çeşmeler gördük. Bu köyden sonra çok iyi, işlenmiş bağ ve meyva ağaçlarıyla örtülmüş bir ovaya girdik. Yolun iki tarafında da çalılığın teşkil ettiği çok güzel çitler vardı. Bu çitlerde, yabani gül ve çiçek açmış mürver ağaçlarıyla dolu, yeşil ve al ile beyaz renklerin çeşitli nüansları en nârin ve tabii bir şekilde karışmıştı. Manzara, tasavvur edilemeyecek derecede güzeldi.

Nihayet saat dört buçukta *Şumnu*'ya vardık. *Şumnu*, oldukça büyük bir şehir olup bir kaç bin hânedan ibâretti. Fakat burada on-beş bin Rum ile dört bin yeniçeri hânesinin mevcut olduğuna dâir söylentiler her bakımdan mübalâğalı olup hakikî mikdar iki misli yükseltilmişti. Ticaret oldukça gelişmiş, bilhassa bakır îmal eden dükkânların sayısı çoktu. İkametimiz için tahsis olunan evlerden biri, bakır îmal etmekle meşgul olan bir ruma âiddi. Yirmi kese, yâni on bin akçelik bir servete sahib olduğunu söyledi. Buna rağmen evi, tamamen ahşabdan yapılmış ve vîran bir durumda idi. Eve merdiven başından giriliyor, bunun arkasında bâzı odalar bulunuyordu ki, yalnız merdiven başı tarafında pencereleri vardı. Maamafih, ev iki katlı olup birincisi îmalât-hâne olarak kullanılıyor, üstünde de sofa, hasır, ve gayet ustalıklı ağaçtan oyulmuş küçük iskemlelerle döşenmiş bir kabul odası vardı. Rum evleri arasında en mükemmel bir ev olarak sayıldığından buradan geçen bütün elçiler umumiyetle bu evde ikamet ederlerdi. Şehir berbat bir düzlükte olmakla beraber civarında bir çok bağ ve meyva ağaçları vardı.

13 Haziran. Bugün de hareket edeceğimiz esnada mu'tad güçlüklerle karşılaştık. Uzun süren müşâvereden sonra mandaların iadesi, arabaların ise alıkonulması kararlaştırıldı. Yağmur bardaktan boşanırcasına yağıyordu. Öğle yemeğini yedik; hareketimiz ise ancak iki buçukta oldu. Yamaçları hemen hemen dik tepelerle nihayet bulan büyük ve ma'mur bir oavadan geçtik. Bu ovanın bir zamanlar deniz halici olması gerektiğini aramızda bir çoğu kendi kendi kendine düşünüyordu; çünkü medhali ve bir kaç adanın durumu öyle bir manzara arz ediyordu ki, gerçekten denizin bu ovayı düzelttiği, kıyılarını da aşındırdığı intibahını bırakıyordu. Ovanın her tarafında sun'î höyükler görünüyordu. Bunlardan biri, ovanın ortasında büyüklüğü ile o derece göze çarpıyordu ki, insan elinin yaptığına inanmak kabil değildi. Fakat, küçük höyükler gibi bu da insan elinin eseri idi. Yol uzadıkça uzadı, çünkü kılavuzumuz tahminlerinde yanılmıştı. Maamafih, yolumuz düzgün ve az çamurluydu. İki saat seyahatten sonra *Bulanık* adında bir köyceğizden geçtik. Biraz sonra sağ tarafta dağ eteğinde *Kaligereç* adında büyücek bir köy görüldü. Muhtelif köprülerden geçtik. Bunlar arasında kesme taştan ve müdevver gözlü bir mükemmeli de vardı. Yüksek ot ve çiçeklerle örtülmüş ovanın her tarafı fevkalâde güzeldi. Yalnız, *Bulanık*

köyü civarı hariç, diğer yerlerde toprak hemen hemen işlenmişti. Hayvan sürüleri de yalnız köyün civarında görünüyordu.

Saat yedi sularında *Yeni-pazar*'a vardık. Bu yer, türk ve hıristiyanların karışık olarak oturdukları bir köy veya kasabacıktır. Burası üçyüz kadar hâne olup ellisi hıristiyan bulgar köylülerine âid idi ki, bunların en mükemmelleri ikametimiz için tahsis olunmuştu. Ben ise bir yıl önce buraya gelen bir Ulah ailesinin evinde misafir kaldım. Bu fakir insanlar, türk paşalarının idaresi altında tahammül edilebilir bir hayat yaşadıklarını, Eflâk ve Boğdan prensleri ise hıristiyan oldukları halde bu köylüleri son derece soyup soğana çevirdiklerinden dolayı memleketlerinden kaçmağa mecbur olduklarını söylediler. Bu yerin bir çok hıristiyanını tedkik ettiğim zaman yalnız ismen ve vaftiz yolu ile hıristiyan olduklarını açıkça gördüm. Haç çıkarmaktan başka hiç bir şey, hattâ en önemli duaları olan "Amentü", yü dahi bilmiyorlardı. Bu durum bu bölgede temâmen taammüm etmişti. Vaftiz ile nikâh merasimlerini icrâ etmek için civardaki köyden bir papas geliyormuş. Ziraate kabil toprakları az olduğundan umumiyetle hayvancılıkla ve biraz da toprak işlemekle geçiniyorlardı.

14 Haziran. Nihayet bugün *Kalas* şehrine kadar onaltışar akçeye mukabil öküz arabaları bulmakla hergünkü güçlüklerimizden kurtulduk. Bugün *Köslice*'ye varmak maksadıyla saat on buçukta hareket ettikse de, Mübâşir'in kurnazlığı ve dikkatsizliği yüzünden yolun yarısı olan *Bigley*'de tevakkuf ettik. Bir saat seyahatten sonra *Küçük Köslice* adında bir köyden geçerek saat birde kırk hanelik küçük bir Bulgar köyü olan *Bigley*'e vardık. Öğle yemeğini yemek maksadıyla bir ağaç altında durduk. Yolumuza devam etmek için ayağa kalktığımız vakit Mübâşir, burada kalmağa mecbur olduğumuzu söyledi. O, burada kadıyı bulacağımı ve hesapları ona ödettireceğini tahmin etmişti. Başka bir kadılığa tâbi olan bu köyden, seksen akçe istiyordu. Bu köyün, *Prevadi* kadılığına tâbi bulunduğu tespit edildi. *Prevadi* kasabası, bu köyün iki saat mesafesinde bulunmakta ve *Aydos* yoluyla Balkanlar geçildikten sonra ilk varılan yerdi. Mübâşir, birini *Prevadi*'ye göndermeden hesapların ödettirilmesinin mümkün olmayacağından, bu köyde kalmağa mecbur olduğumuzu söyledi. Bu mes'ele hallolduktan sonra seyahate devam etmek için vakit olmayacağı aşikârdı. Elçi cenabları Mübâşiri, durumu önceden

tedkik etmediğinden, mes'eleyi halletmek için *Prevadi'*ye adam göndermediğinden veya kendisinin dün gece oraya gitmediğinden dolayı azarladı. Bu hususun halli için sabahleyin de vakit vardı; hattâ bu bakımdan kendisine tavsiyelerde de bulunuldu. Fakat Mübâşir kadının bulunması için uydurma bahanelerle tavsiyeleri reddediyordu. Kararında ısrar ettiğini görünce, kendi başımıza yola çıkacağımızı, İstanbul'a da şikâyet edeceğimizi söyledik. Bu andan itibaren Mübâşir, İstanbul'dan *Kalas'*a kadar at arabalarının türk olan sahiplerine güvenmeğe başladı. Bu arabacılar, Mübâşirin kendilerine hayli borçlu olduğunu, şayet burada hiç para vermezse, borcunu artık ödiyemiyeceğini, bu yüzden de yola devam etmiyeceklerini söyliyerek protestoda bulundular. Uzun süren münakaşalar epeyi vakit aldı. Nihayet Elçi bey nezaket bakımından ifrata giderek bunların talebelerini kabul etti. İkametimiz için muhtelif bulgar evlerini kiraladık. Bunlar had-dinden ziyade vîran olduğundan, Elçi ile eşinin daha rahat olmaları için büyük bir çadır kuruldu.

Bugünkü seyahatimizin devamı müddetince yolun her iki tarafında gayet güzel, fakat el değmemiş ovalar görünüyordu; yollar mükemmeldi. Yine o sun'î tümseklere rastgeldik. Yol boyunca bir çok leylek yuvaları görünüyordu. Emo dağında görmediğimiz bu kuşlar, dağdan ayrılır ayrılmaz yine büyük sayıda görünmeğe başladılar. Geçtiğimiz yerler gerçekten öyle bir manzara arz ediyordu ki, burada vaktiyle bir deniz olup büyük bir haliç meydana getirdiği intibasını bırakıyordu. Bu köyün kenarında bir büyük koyun ağılı ve bir çeşme gördük. Biraz gezdik; bir parti iskambil oynayıp akşam yemeğinden sonra yatmağa gittik.

15 Haziran. Saat dokuz sularında *Köslice'*ye hareket ettik. Bir saat seyahatten sonra *Yas-tepe* adında küçük bir köyden geçtik. Yolun iki tarafında da iyi toprak olduğu halde, ekilmemişti. Yol yine pek mükemmeldi. Saat iki buçukta *Köslice'*ye yetiştik.

Köslice oldukça büyük bir yer olup ikiyüz hristiyan ve üçyüz türk hânesinden ibaretti. Civarında büyük bir sürüye tesadüf ettik. Burada muhtelif hristiyan evlerine yerleştik. Bu evler, bulgarların âdetleri ve bu bölgenin fakirliği hilâfına oldukça iyi bir durumda bulunuyordu. Ziyaretimize papaz geldi. Köyde iki papaz olduğunu, gizli bir kiliseye sahip olduklarını, Karadeniz sahillerinde bulunan Varna metropolitine tâbi olduklarını

İslav dilinin yardımıyla kendisinden öğrendim. Anlayabildiğime göre, bu papazların cehâleti sonsuzdu. Seyahatim esnasında okumakla vakit geçirmek için imparatorun resmini hâvi Suetoni'yi elimde tutuyordum. Papaz bana nasıl bir kitab olduğunu sordu. Ben de, bu kitabın Roma imparatorlarının tercüme-i hâllerini ihtiva ettiğini söyledim. Kostantin hariç diğer imparatorlar hakkında hiç bir ma'lûmatı olmadığını itiraf etti. Roma, papa ve dinî bir ihtilâf diye bir mes'ele mevcut olduğunu bilmiyordu. Roma'da ruhbanlar olup olmadığını sordu. Gerçekten cehâletlerinin ne derece büyük olduğunu kat'î bir surette öğrenmek istediğim için bir kaç mütercim kullandım ki, yalnız kendi anladıklarına güvenmiyeyim diye... Ben ve Elçi cenabları sakalsız olduğumuz için papaz hayret etti; çünkü bu diyarlarda bütün ruhbanlar hattâ köylüler sakal bırakırlar; sakalsız olmak ayıp bir şey addolunurdu. Sakalımı traş etmek için cezâ olarak biri emir mi verdi diye sordu. Sakal traş etmenin, memleketimizde âdet olduğunu, metropolitler, krallar ve imparatorların sakal bırakmadıklarını işitince hayretler içinde kaldı. Hayretinin devam ettiğini gördüğüm vakit, yüzlerimizin büsbütün açık görünmesini istediğimizi söyledim. Burada, her vaftizden beş, nikâhtan on, ölü için yapılan merasiminde yirmi veya âilenin maddî imkânlarına göre daha fazla para alındığını kendisinden öğrendim. Yemekten sonra gezmeğe çıktık. Daha sonra bir kaç parti iskambil kâğıdı oynandı ve akşam yemeği yendi. Bu esnâda arabacılar yaygara koparıp arpa istiyorlar ve bu köyün ileri gelen hristiyanlarına dayak atıyorlardı. Buna, Elçi cenablarının mâiyetinde bulunan yeniçeri de iştirak ediyordu. Arabacılar, Elçi cenabları önünde de büyük bir küstahlıkla bağırıp çağırıyorlardı. Bunları azarlayıp tehdit ettikten sonra ileride bu gibi münasebetsizliklere mâni olunması için emir verdiler.

16 Haziran. *Hacı-oğlu Pazarcığı'*na zamanında hareket etmek için sabahleyin erken kalktığımız halde, ancak onu onbeş gece yola koyulabildik. Bir saat seyahat ettikten sonra bir küçük köye geldik ki, bundan sonra çalılık ve dikenli bir kır başlıyordu. Üç saat sonra, beş hristiyan ve on iki türk hânesinden ibâret olan bir köye vardık. Bu köyden sonra, bir kaç tepe ile nihayet bulan ve üzerinde bir çok hayvan sürüsü otlayan ma'mur bir ova başlıyordu. Burada, bir bulut gibi yükselen, kondukları vakit de

yeri örten acâib bir karga kümesi vardı. Aynı ovada güzel bir ağaç altında öğle yemeğini yemek için kırkbeş dakika kaldıktan sonra saat biri onbeş geçe hareket ettik; beş buçukta da adı geçen *Hacı-oğlu Pazarı*'na yaklaştık. Burada muhtelif tehlikelerle karşılaşacağımıza, tahkir edileceğimize ve fena bir şekilde kabul olunacağımıza önceden kanaat getirmiştik. Fakat, biz de hasıl olan bütün bu peşin kanaatların tamamen asılsız olduğunu öğrendik.

Bu yer hususî bir imtiyaza sahib olup bâzan bunu suiistimâl edermiş. Bir def'a, tâbi oldukları paşayı öldürdüklerini, Rus ile Leh elçilerinin oldukça fena bir şekilde karşılandıklarını, hayli tehlikeler geçirdiklerini, buna benzer daha bâzı hâdiseler vâki olduğunu, bize bu yerdeki bâzı insanlar anlattılar. Bu yüzden çadırlarımızı kasabanın dışında kurmamızı düşündükse de Elçi cenâbları, maiyetinde bulunan bir yeniçeriyle Mösyo Hibş'i kadıya göndermeyi daha uygun buldu. Mösyo Hibş, kasabaya vardığı vakit bizlere ikametimiz için evler tâyin olduğunu öğrenmiş; fakat, sahipleri yahudi olan bu evler vîran ve çok pis olduğundan, bunlar yerine iki mükemmel ermeni evinde gecelememizi te'min etmeğe muvaffak olmuştu. Avdetinden sonra kasabaya girip yaylı koçulu arabalarla bir kaç ana caddeden geçtik. Mükemmel bir han önünden geçerken bir çok türke rastgeldik ki, bize karşı takındıkları tavır ve hareketler pek nazik insanlar oldukları intibamı bırakıyordu. İnemimizi görmek için de bir çoğu konağımızın büyük avlusunda birikmişti. Hepsî de gayet sakin ve çok terbiyeliydiler. Bize bol bol çeşitli gıda maddeleri te'min ettiler. İkamet ettiğimiz hâneler oldukça iyi bir durumda bulunuyordu. Her şey nazarı itibara alınırca, burada olduğu gibi başka hiç bir yerde daha iyi bir şekilde kabul edilmemiştik. Rus ve Leh elçilerinin fena bir şekilde kabul olunmalarının, burada, bunların milletlerine karşı umumiyet itibarıyla bir kin beslendiğinden ileri geldiği muhakkaktı. Paşaya karşı ayaklanma ise, aşırı bir istibdat altında yaşayan bir memlekette acâib bir hadise olarak telâkki edilemezdi.

Kasabaya girmezden önce yirmi kadar sun'î höyük, muhtelif büyüklükte mezar, bir çok kârgir ve bir kaç ahşab minare gözümüze çarptı. Konakta bulunduğumuz sırada, büyük bir çanın sesini işitir gibi olduk ki, bu memlekette hiç bir zaman duyulmazdı. Fakat, türklere nâdir görünen alaturka saat kulesinin çanı olduğunu çabucak öğrendik.

Bu yer oldukça büyük olup, ticareti de canlıydı. Burada zengin ermeni ve yahudiler vardı. Yahudilerde satılık fransız iskambil kağıtları bulunca hayret ettik; bunlardan satın da aldık. Doktor bey'e hastalanmış çok yaşlı bir ermeni geldi. Kendisine reçete yazdı, fakat tercüman vasıtasıyla yazılan ilâçların izahı bir türlü yapılamadı. Bu büyük yerde, hiç bir eczacı bulunmadığını işittik; bulunmuş olsa da, reçeteyi anlayamazdı. İstanbul'a reçetenin gönderilmesinden başka çâre yoktu. Maamafih, diğer bütün memleketlerde olduğu gibi burada da hastalar tedavi olur veya ölürdü; insanlar da muhtelif yaş hadlerine varırlardı.

17 Haziran. Sabahleyin dokuzu onbeş geçe *Karagöz Kuyusu*'na hareket ettik. Bir saat kadar bir seyahatten sonra yolun sağında *Gelincik* köyçeğizine vardık. İki saatlik bir yol kat'ettikten sonra da yolun bir mil kadar ötesinde *Harmanlık*, sağ tarafında da *Küperliler* adlı köyler görünüyordu. Bir buçukta *Gersala* köyçeğizine vardıktan sonra, öğle yemeğini yemek için bir saat kadar tevakkuf ettik. Burada sayısız karga gördük; halbuki insanlara nâdiren tesadüf ediyorduk. İki buçukta seyahatimize devam ederek *Karaba-köy* ile *Kara-yazıcı* adlarındaki köylerden geçtik. Bugünkü seyahatimizin ilk saatlerinde birçok höyük gördük ise de sonradan başkalarını göremedik. Seyahat ettiğimiz bölgelerin hepsi güzel görünmekle beraber, işlenmiş toprağa nâdiren tesadüf olunuyordu.

Karagöz Kuyusu oldukça küçük bir türk köyüdür. Burada küçük bir hanın temiz bir odasında ve avluda kurulan iki çadırda ikamet ettik. Avlunun karşısında 150 karış derinliğinde bir büyük kuyu vardı. Buradan su, atın döndürdüğü bir çıkırık vasıtasıyla çıkarılıyordu. Su oldukça bulanık ve pisti. Biraz ötede küçük bir yeldeğirmeni de vardı. Buradaki türkler oldukça nâzik olup bize karşı çok ihtimam gösterdiler. Bunlar bütün isteklerimizi yerine getirdikten başka daha bâzı iyiliklerde de bulundular. İçlerinden askerlik yapan biri tûyük çeviklikle tek başına kısa zamanda çadırlarımızı kurdu.

Seyâhatimiz esnasında geçeceğimiz bâzı köylerin iki idarecisine burada tesadüf ettik. Mübâşirimizle bâzı işleri halletmek için gelmişlerdi. Bunlardan biri İstanbul'da çavuştu. İkisi de pek nâzik görünüyordular. Gece, Mübâşirimizle boş çadırda uzun uzun sohbet ettik; elçi bey de kendilerine kahve ikram etti. Bunlardan biri, âmirinden gönderilen iltifat ve para dolu bir mektub takdim

etti. Bu nesnelere Mübâşirimizi bir hayli sevindirdi. Fakat bu zatların onu müthiş bir surette aldattıkları sonradan anlaşıldı. Yarın tahmin edildiğinden daha uzun bir yol kat'edilmesi hususunda Mübâşir'le bir anlaşmaya vardılar. Böylelikle ancak ertesi günde bunların kadınlıkları hududu dışına çıkılacaktı. Bölgesindeki işler dolayısıyla iyi geliri olup olmadığını sorduğumuz zaman, işlerin kötü gittiğini büyük bir memnuniyetsizlikle ifade etti; çünkü dört yıl içinde yalnız dört şakîyi asabilmiş. Bu nevi idam cezaları kendine gelir temin ediyordu. Bu çeşit vak'alar ise o sırada nâdir olduğundan, geliri azaldığı için hiddetleniyordu.

18 Haziran. Sabahleyin yediyi kırk beş gece *Bülbüller'e* hareket ederek ona onbeş kala *Karamer* köyüne vardık. Burada da çukruklu iki kuyu, iki yeldegirmeni, bir han ve bir çok leylek yuvaları gördük. Onbiri onbeş gece *Güvemli* köyçeğine vardık. Bu köy grup grup kulübe ile evçeğizlerden, iki yeldegirmeni ile birkaç kuyudan müteşekkildi. Öğle yemeğini, hemen hemen metruk bir cami eyvanında yedik. Bu mukaddes yere karşı saygı göstermiyoruz diye yerli halk itiraz eder zannıyla, istiyerek bu yere oturmadık. Fakat, Elçi hazretlerinin maiyetinde bulunan yeniçeriler bizi teskin ettiler.

Bugünkü seyahatimiz esnasında ne bir ağaca ne de suya tesadüf ettik. Fakat ova çiçeklerle bezenmiş uzun, yüksek ve gür otlarla örtülüydü. İşlenmiş tarlalar ise nâdiren görünüyordu. *Güvemli* civarında bir arada gördüğümüz oniki höyükten başka hiç birine yol boyunca rastgelmedik. Bu köy, gece misafirimiz olan türkün idaresindeki köylerin sonuncusuydu. Misâfirimiz, *Güvemli* köyünden bir saat kadar uzaklaştığımızı ve bölgesini terkedeceğimizi görünce, âni olarak atını çevirdi ve kendi yerine döndü. Bu hareketiyle daha beş saatlik yol için ödemesi lâzım gelen paradan Mübâşir'i mahrum etti.

Yarım saatlik bir seyahatten sonra *Mangağ* köyüne vardık. Bunun biraz ötesinde *Boğlar* adındaki köyde oldukça iyi su bulduk. Seyahatimiz esnasında, yola yakın olan *Bokmance* köyünü de gördük. Üçü on beş gece *Bilbire*'e vardık. Öğleden sonraki seyahatimiz sırasında yolun iki tarafında çok güzel, fakat işlenmemiş olan ovaları seyrettik. Yalnız *Bilbire* civarında çok iyi ekinler ve bir çok at, inek ve öküz gördük. Bu küçük köy temâmen türklele meskündü. İkametimiz için iki ev tahsis olundu. Karadeniz'in bu-

radan yalnız beş saat uzak olduğunu ve buraya doğru bir nevi haliç şeklinde uzandığını söylediler.

19 Haziran. Sabahın sekiz buçuğunda *Baltacı-köy*'üne hareket ettik. *Karasu*'ya onu kırk beş gece vardık. Bir kılavuz bulmak için burada yarım saat kaldık. Biri onbeş gece de küçük bir köy olan *Lefçe*'ye ulaştık. Burada bulunan bâzı ağaçlar altında öğle yemeğini yedikten sonra iki buçukta hareket ettiğimiz sırada kılavuzumuz kaçtı, fakat çok geçmeden onun yerine başka biri bulundu. Beş buçukta *Baltacı-köy*'üne vardık.

Baltacı-köy, birbirinden çeyrek mil mesafede bulunan iki grup evden müteşekkil, aralarında da dörtgen şeklinde bir kule görünüyordu. Bir gurupta türkler, diğerinde de hıristiyan bulgarlar ikamet ediyorlardı. Türklere reisleri gelip bize, köylerinde veba hastalığının hüküm sürdüğünü söylediler. Emniyette olmak için çadırları köy dışında kurmayı kararlaştırdık. Bir kaç hıristiyanla hasbihal ettiğim sıralarda bunlar, türklere ikamet ettikleri kısımlarda sık sık ölüm vakaları görüldüğünden veba olacağını zannediyorlardı. Fakat, gerçekte her yerde olduğu gibi burada da, kötü bir sıtmadan veya bulaşıcı bir hastalıktan bir kaç kişi ölünce, köyde vebanın hüküm sürdüğünü hemen söylenir.

20 Haziran. Sabahın onunda *Sarı-köy*'e hareket ettik. Yüksek tepeler arasında bulunan bir boğazdan geçtik. Seyahatimiz esnasında o kadar çok hoyük gördük ki, bir bakışta otuzdan fazla sayabildik. Yolda yalnız onbeş dakika mola verdiğimiz için üçü çeyrek gece *Sarı-köy*'e vardık. Bu hıristiyan köyü tahminen yüz elli haneden ibâretti. Geçtiğimiz köylerin evleri kiremitle örtülü oldukları halde buradakilerin hiç birinde kiremit yoktu. Mamafih bu evlerin içleri oldukça temiz ve kış mevsiminde şiddetli soğuklar hüküm sürdüğünden her bir evin küçük olan odalarında büyük sobalar vardı. Artık burada, Tuna nehri-nin küçük bir kolunda bulunuyorduk. Halihazırda bu kolda epeyi su vardı; fakat, anlatıldığına göre, çok defa tamamen kuruyormuş.

Elçi hazretleri ile eşi, çok iyi bir insan olan ve tercüman vasıtasıyla uzun uzun hasbihal ettiğimiz köy çorbacısının evinde ikamet ettiler. 25-30 kuruşa mal olan bu ev, bir koridorla iki küçük odadan ibaretti. Kendisinin ifâdesine göre, vaktiyle yolcular için bir ev daha yaptırmıştı; fakat bir kiracı para sızdırmak için kendisine

iftira ettiğinden, ceza olarak beşyüz kuruş ödemeğe mecbur kalınca, evi yıkmağa verdi.

Kapı yanındaki yolda yatan bir kadın için cadı olduğu u söylediler. Bu köyün papazı da aynı fikre iştirâk ediyordu. Hıristiyanlarla meskûn olan bu bölge tamamen Türk idaresi altı da olduğu halde, bu köyün papazı bir Moldavya metropolitine tâbi idi. Kadının hastalığı esaslı bir şekilde muayene edildiği zaman, adı bir sara illetinden muzdarib olduğu teşhis edildi.

Ben hariç, bütün gurup enteresan bir balık avına iştirâk ettiler. Ayağımdaki yara gün geçtikçe bana mâni oluyordu. Seyahatimiz sırasında da bir çok defa ağrılar hissettim. Tuna nehrinin bir kolunda bâzı kızlar, kötü giyinmiş bir şekilde belden aşağı suya girerek balık avlıyorlardı. Anlattıklarına göre, bu bölgede, bu zanaat ile yalnız kızlar meşgul oluyorlarmış. Büyük miktarda ve muhtelif cinsten avladıkları balıkları, bize hemen hemen canlı bir halde iken getirip cüzi para mukabilinde sattılar.

21 Haziran. Yalnız *Daya-köy*'e kadar kısa bir yolculuk yapmak istiyorduk. Fakat *Daya-köy* voyvodası Ali Ağa buna mâni oldu. Slavca olan *voyvoda* kelimesi, tamamen *Dux belli* lâtîn tâbirine tekabül eder. Slavcada *boy* veya *voy* harb, *voicit* de (harb) etmek manasına gelir. Slavca konuşulan bölgelerde guvernör yerine voyvoda tâbiri kullanılır. Polonya'da ise voyvodalara *Palatin* denir. Eski devirlerde vilâyet makamına yalnız askerî şahısların getirilmesinin bu tâbirlerin bugün dahi kullanılmasına sebep olduğunu zannediyorum.

Kersova kadısına tabi olan *Daya-köy* voyvodası yanımıza gelip, bölgesinde kalmamız icab etmediğini, beş saatlik bir mesafede bulunan *Yeni-köy*'e gitmemiz için Mubâşiri muhtemelen paravererek, iknâ etti. Köy daha uzaktır diye arabacılar şiddetle itiraz edip adı geçen yere, hiç bir para karşılığında varamıyacaklarını söyledilerse de, nihayet Mubâşir de bunları iknâ edebildi. İkiyi kırkbeş geçe hareket eder; k ancak gecenin saat onu civarında zifiri bir karanlıkta *Yeni-köy*'e vardık.

Bir buçuk saatlik bir seyahatten sonra *Daya-köy*'e geldik. Bu köy oldukça büyük olup üçyüz Türk ve Bulgar hânesinden ibaretti. Mubâşirin kötü idaresinin bir neticesi de geç emir vermektir. Bu yüzden bir kılavuz bulabilmemiz için bu köyde tam yarım saat beklemeye mecbur kaldık.

Saat beşi kırkbeş geçe *Taşburnu* köyünden geçtik. Bu köy elli kadar Türk ve Bulgar hânesinden müteşekkil olup ova dan nehirden biraz ötede bulunuyordu. Burada, *Yeni-köy*'e kadar daha iki saatlik bir seyahatimiz kaldığını söylediler. Saat sekiz radde lerinde ekilmiş ve yeşil buğdaylarla bezenmiş bir ovada kendimizi bulunca, köyden uzak olmadığımıza kanaat getirerek yolumuzun sonunda bulunduğumuzu ümit ettik. Karanlık da basdırmağa başlamıştı. Fakat, her tarafa göz attığımız halde, bu ekinlerin âid olduğu köyü hiç bir türlü göremiyorduk. Epeyi seyahat ettikten sonra iki dağ geçidinden geçtik, biraz sonra da zifiri karanlıkta, bataklıklara vardık ki, bir çok yerde içinden, bir yerde de köprüden geçmeğe mecbur kaldık. Nihayet köye ulaştık. Fakat, karyolalarla yüklü arabalar ancak gece yarısından sonra vardı. Bize konak için fakir, fakat temiz hıristiyan evleri tahsis olundu. Bu hıristiyanlar, bulgarcadan oldukça farklı olan ulah diliyle konuşuyorlardı. Bu dil, bir çok lisanların, bilhassa italyanca ile lâtincenin halitasıdır.

Her zaman olduğu gibi bu defa da Elçi hazretleri ile zevcesi için karyolalar kuruldu. Geri kalanlar, epeyi zamandan beri bu köyde vebadan şübhe edilecek bir hastalık zuhur etmediği için, bu köylülerin döşeklerinde yattılar; fakat giyimli olarak da uyumağa çalışıyorduk. Buradaki sayısız sivrisinekler bizi bir türlü rahat bırakmıyorlardı.

Yeni-köy elli hanelik küçük bir köydü. Papazı diğerleri gibi câhildi. Bunun eski tarihten bütün malûmatı, bir zamanlar Konstantin adında bir hükümdar olduğunu ve İstanbul şehrini kurduğundan ibâretti. Kendisinin ifâdesine göre tâbi olduğu metropolite yılda yirmibeş kuruş ödüyormuş.

22 Haziran. Bugün *Makzin*'e gitmemiz gerekiyordu. Seyahatimizin beş saat süreceği tahmin olunmuş ise de, yol iyi bir durumda olduğundan dört saat' en fazla sürmedi.

Alçak bir Tuna adacığının sol tarafında *Mokrova* adında bir köy görünüyordu. Muhtemelen bu ad, köy su altında kaldığından verilmişti; çünkü slovencede *mokro* yaş demektir. Sahilde, hâneli ve ambarlı çiftliklere tesadüf ettik.

Saat üçü kırkbeş geçe vardık. Mu'tad üzere konaklarımız bir kaç fakir, fakat temiz hıristiyan evlerindeydi. Öğle yemeğinden sonra *Makzin*'in bulunduğu nehre kadar gezindik. Oldukça büyük olan bu köyün bir kaç kâğir evle, bir kaç câmii vardı. Nehrin sahilin-

de çok nezaketli görünen bir çok türke, muhtelif sandal ile gemilere tesadüf ettik. Bu türkler arasında otuziki yıldan beri bu yerde hekimlik yapan ve italyancayı oldukça iyi konuşan bir Tunuslu ile müşerref olduk. Kendisi rehberlik teklif edip, ikamet ettiğimiz eve kadar refakat ederek bizimle oldukça vakit geçirdi. Nihayet, yaptığı hizmetlere mukabil bizden bahşiş de istedi. Elçi hazretleri, kendini cömertçe mükafatlandırdı. Allah bilir bu hekim ne kadar fakir türkü sakatlayıp ahirete yolcu etmiştir; çünkü, kendisi, büyük bir câhil olduğu intibasını bırakıyordu. Avdet ettiğimiz zaman, evin bütün avluları, sayısız büyük baş hayvanlarla dolu olduğundan, geçmemizi güçleştiriyordu. Aramızda bilhassa Elçi hazretlerinin hanımı bu hayvanlardan çok korkuyordu.

Geceleri sivri sinekler bizi boyuna rahatsız ediyorlardı. Elçi cenabları ile maiyetinden daha bir kaç kişi beraberinde bir ihtiyat tedbiri olarak İstanbul'dan cibinlikler de almışlardı. Ben ise bu hususta tecrübe sahibi olmadığımından epeyi zahmet çektim.

23 Haziran. Bugün Tuna sahili boyunca dört saat, nehrin karşı yakasına sandal ile seyahat ettikten sonra; Türkiye'den Moldavya'ya geçmemiz icab ediyordu. Fakat, son günlerde yağın yağmurlar yüzünden Tuna feyezana ederek bütün ova ile yolu su altında bıraktığından, burada bir sandal kiralamamız lazım geldiğini söylediler. Sandal ile seyahat etmek araba yolculuğundan daha muvafık ve hoş olduğu için epeyi sevindik.

Mubâşir, arabacıları Kalas şehrine kadar kiraladığından bir günlük ücretlerini kesmek istedi; arabacılar da bu yüzden büyük bir gürültü kopardılar. Daha fazla para elde etmek için Mubâşir, doğru yoldan uzaklaşarak seyahatı, anlaşmaya aykırı bir şekilde uzattığından arabacılar kendisini protesto ediyorlardı. Mes'eleyi halletmek için kadiya gittiler. Elçi cenabları bu ihtilafa karışmak istemedi. Üç sandal kiraladığından bir an önce hareket edilmesi talebinde bulundu. Fakat bunların muhakemeleri uzadıkça uzuyordu. Nihayet arabacılar, atlarını koşup sandallara kadar arabalarını sürdüler. Bundan sonra canları istediği kadar muhakeme olabilirlerdi.

Hakikaten Mubâşir, muhakeme olmak için kaldı, biz de öğleden sonra saat ikide yola koyulduk. Bizim için büyükçe bir sandal temin olunmuştu. Üstü, Venedik'de felze denilen hasırdan yapılmış bir örtü ile örtülüydü. Eşya ile hizmetçilerin büyük kısmı diğer iki sandala yerleştirildi.

Hareketten önce, sandalda öğle yemeğini yedik ve güneşin tutmadığı taraftaki hasırların kaldırılmasını emrettik. Bir müddet seyahat ettikten sonra sağ tarafta su altında kayalar görüldü; kırkbeş dakika sonra da sol tarafta büyük bir Türk iskelesi olan ve umumiyetle İstanbul'a hububat naklini yapan, sayka gibi büyük gemilerin de uğradığı İbrail şehrinin görüldü. Muhtelif yerlerden kaçıp bu şehirde gizlenen bir çok hırsız vardır. Burada Tuna nehri oldukça geniş ve adalarla dolu olduğundan İbrail şehrinin oldukça büyük bir mesafeden dolaştık; fakat uzaktan dahi iskelede sayısız gemi direği görünüyordu. Buraya kadar nehir, fark edilmeyecek bir şekilde, kuzeyden doğuya doğru istikametini değiştiriyor, burada da bir dik açı teşkil edip doğu istikametine doğru, Kalas şehrine kadar gidiyordu.

Bu köşeyi döner dönmez uzakta Kalas şehri görüldü. Makzin'den buraya kadar umumiyetle seyahat dört saat sürer, fakat rüzgâr ile yelkenler müsait olduğu takdirde daha az zaman içinde bu mesafe katedilir. Kalas'a beş buçukta vardık. Sahile yaklaşıncaya büyük bir kitlenin bizi beklediğini gördük. İskele müsaid olduğundan bir çok gemiler sahile yanaşabiliyordu. Ticaret de oldukça gelişmiştir. Sahilde bu yerin vâlisi ile, Moldavya prensi tarafından komiser sıfatıyla gönderilen bir rum efendisiyle müşerref olduk. Komiserin vazifesi, Elçi cenablarına refakat etmek, hizmetinde bulunmak, araba, at, yiyecek maddesi gibi ihtiyaçları amme masraflarıyla karşılamaktan ibaretti. Komiserin emri altındaki bir kaç asker tabancalarını ateşliyerek ihtiramda bulundular. Elçi cenabları ile maiyetindekiler için atlar da getirmişlerdi. Prens namına komiser büyük bir hüsnü kabul tertib etti. Elçi cenabları da nazikâne bir şekilde mukabelede bulunarak bu şehre yük olmak istemediğini, yalnız icab ettiği kadar kalacağını söyledi. Bir an önce yola devam edilmesi için lâzım gelenin hemen yapılmasını da ayrıca rica etti. Bu hususta prence tamamen itimat ettiğini, fermanı istifade etmeyi, Mubâşirin halkı rahatsız etmesini ve prensin işlerine karışmasını istemediğini de belirtti; ikamet etmek için bizi iskelenin bir kaç adım ötesinde bulunan bir rum manastırına götürdüler. Atlara hiç ihtiyacımız olmadığı böylelikle meydana çıktı. Bir İstanbul'lu rum ailesine mensup olan komiser, genç ve nâzik bir subaydı. Fakat kendisi oldukça lâubali, serbest ve hasbîhalde hududu da bilmiyordu. Vâli ise aksine kor-

kunç ve melankolik görünüyordu. Kendi, bir zamanlar Moldavya'yı idare eden prensin nezdinde kapı kâhyalığı vazifesini gören Suzi'nin kölesi idi. Azad olduktan sonra yavaş yavaş yükseldi, bu arada para da kazanıyordu. Böylelikle yirmi kese, yâni on bin kuruşa sâhib olunca, bu çok tehlikeli mevkie geçmeğe muvaffak oldu. Bu yerin ahali çok karışık olup, buraya ticaret yapmak için muhtelif memleketlerden gelmişlerdir. Bunlar arasında çoğunluğu bilhassa *İbrail*'de merhâmet ve itaat bilmeyen Kara-denizli denizciler teşkil etmektedirler. Hepsi caddelerde dolaşır, bir kargaşalık yapmak lâzım geldiği zaman da bir olurlar. Bu sebepten vâlinin hayatı bu yerde, dâima tehlikede olduğu için, ihtiyatlı hareket etmeğe ve gece gezilerinden kaçınmağa mecburdur.

Moldavya tamamen bir hıristiyan memleketidir. Bâb-ı âli'nin seçtiği bir rum prensi tarafından idâre olunur. Kendisi gibi subaylarının çoğu da rumdur. Burada hiç bir Türk amme işleriyle meşgul olma hakkına sâhib değildir. Bu memleketin payitahtı *Yaş* şehridir. Hâkim olan itikat, İstanbul patrikine tâbi rum ortodoks dini olmakla beraber, burada Polonya himâyesi altında olan bir kaç katolik kilisesi de vardır. Evvelce *Kalas* şehrinde böyle bir kilise mevcuddu, fakat şimdi ne kilise ne de papaza tesadüf ettik. Rum ortodoks dinine tâbi yedi kilise vardı. Uzun bir seyahatten sonra ilk defa alenen teşhir olunmuş haçlar gördük ve kilise çanlarını işittik. Bu yedi mabedden üçü manastır olarak kullanılıyordu. Bunlardan biri de ikametimiz için tahsis olunmuştur.

Gelişimizden biraz sonra İstanbul'dan hareket eden bir Prusya kuryesi vardı. O da bizim gibi yolun son kısmını gemi ile seyahat etmişti. Bir ay içinde katettiğimiz yolu, bu kurye sekiz gün içinde geçebilmişti. Şayet yağmur yağmasa, yollarda harab bir halde olmasaydı, bu uzun yolu almak için bir hafta kendisine kâfi gelirdi. Her şeye rağmen kurye onbeş gün içinde *Breslav*'a varacağını ümit ediyordu.

Elçi cenabları ile refikası, istirahat etmek ve bu uzun yol boyunca çamaşırları yıkatmak için *Kalas*'ta bir iki gün kalmak istediler. Fakat üç gün arka arkaya yortuların isâbet edişi, bu şehirde bizi tam beş gün alıyordu.

Arabacılarla muhakeme olmak için *Makzin*'de kalan Mubâşir, ertesi günü bize erişti. Kendi burada hakiki bir âmir gibi gösteriş yapmak istedi; halbuki Türk topraklarında son derece ifaatkâr

ve her bir espiden mahrum olarak gözüküyordu. Hadden ziyâde etrafı tâciz eden Mubâşir'e Elçi cenabları, artık hiç bir şeye karşı mağa hakkı olmadığını ve istediği takdirde dönebileceğini tebliğ etti. Elçi Bey'in artık ne ona, ne de fermanına ihtiyacı vardı. Mubâşir ise yolculuğun sonuna kadar gitmeyi arzu ediyordu ki, bu istek de hakikaten onun vazifesiydi; çünkü Elçi Bey'e Osmanlı İmparatorluğunun hududuna kadar refakat etmesi emrolunmuştu. Mubâşir, Elçi cenablarının azmini görünce artık hiç bir şeye karşı mağa cesaret edemiyordu, çünkü Elçi Bey mektubla memnuniyetsizliğini merkeze bildirdiği takdirde, desteği olmadığından ve bu vazifenin ona sırf Elçi cenablarının tavsiyesi üzerine verildiğini, bildiğinden, İstanbul'da kendisinin mahvı demek olacağını da biliyordu.

Bir kaç gün serbest olarak kadınlarla eğlenmek ve şarap içmekle hoş vakit geçirmek için bütün Türk arabacıları da geldiler. Bu şehirde sefahat inanılmıyacak derecede gelişmiştir ki, hakikaten bu durum hıristiyanlık âlemi için büyük bir ar ve ayıp teşkil etmektedir. Hemen her evde meyhane, her bir meyhanede de sayısız genel kadın vardı ki, bunlar en hayasız bir surette fuhuş yapmakta ve ta'rif edilemeyecek aleni rezalet teşkil etmektedirler.

Şiddetli yağmurlar yüzünden beş gün evde kaldık. Ancak bir kaç defa evden çıkıp şehir ve civardaki ovada dolaşabildik. Ovada, orduların ve muharebelerin anıtı gibi olan bir kaç sunî höyük vardı. Şehir sayısız fakir evden müteşekkildir. Epeyi dükkân da var, fakat bunlarda ufak tefek eşya satılmaktadır. Burada başka nevi eşya, en fazla İstanbul için sevk olunan hububat bulunuyor. Ziyaret ettiğimiz kiliselerdeki dinî kitapların hepsi Venedik'de yunan harfleriyle basılmıştı. Eski devirlerin âdeti gereğince bütün kiliseler batı-doğu istikametindeydi.

İskele, şehrin kenarında bulunuyor, buraya gelmek için de yokuş aşağı inmek gerekiyordu. İskelenin bulunduğu yerde bir vakit nehir yatağı olduğu aşikârdı. Burasının, şimdi şehrin bir kaç mil doğusunda akan *Prut* nehrinin kıyıları olması icab ediyordu. *Tuna* nehri ise aksine akıntısını değiştirerek bu şehre yaklaşmış, şimdi de yanından geçmektedir. Bir çok haritalarda *Prut* nehrinin *Kalas*'ın surları yanından, *Tuna* nehrinin ise surların güneyinde olmak üzere büyük bir mesafede aktıkları gösterilmiştir. Aynı tarafta şimdi, *Tuna* nehrinin sathında biraz yüksekte bulunan geniş ovanın bir çok yerleri feyazanlardan kalma sularla dolu idi. *Tuna*'nın hemen civarında

bulunan *Prut* nehrinin eski mecrâsında da su sathının biraz yüksekliğinde büyük bir düzlük olup, kenarlarına tahmil ve tahliye için üç direkli büyük şayka gemileri de yanaşmaktadır. Nehrin uzağında mağazalar, bunların önünde de büyük bir düzlük bulunuyordu. Burada henüz tamamlanmış ve türklerin karavelâ dedikleri büyük bir gemiye tesadüf ettik. Daha bir çok gemiye sâhib olup ticaretle de meşgul olan İstanbul büyük gümrükcüsü İshak Ağa için yapılmıştı. Bu büyük gemiyi İskenderiye ile ticaret yapmak için kullanmak istiyordu. Gurubumuzdan bir kaç kişi üstüne binip yetmiş adım uzunlukta, onyediyi adım genişlikte olduğunu bizzat ölçerek tespit etti. İshak Ağa'nın bu gemisi, Venedik Baliosu ile *Venedik*'den, *Tanedo*'ya seyahat ettiğim ve seksen dört ağır tunç topla mücehhez olan Venedik Sen Karl harb gemisinden çok daha büyüktü. Geminin şekli ve burnundaki oyma süsler oldukça kaba idi. Bu geminin inşaatına nezâret edenin söylediğine göre, gemi, civarda bulunan bir ormandan geçenlerde kesilen tamamen ham ağaçtan yapılmış, kuruyunca da mukavemeti azaldığından, ömrü az oluyormuş. Bu memlekette gemi inşası ucuza mal oluyorsa da, yapılan bütün masraflar boşu boşuna heba oluyordu. Zira İstanbul'a gelmeden biraz önce Sultanın emriyle inşa edilen üç harp gemisinden birinin denize indirilir indirilmez dibi boyladığını söylediler. Gemi inşası ile idaresinde büyük nizamsızlık ve bilgisizlik göze çarpmaktadır. Bu karavelânın inşasına nezâret edenin ifâdesine göre, her yıl Karadeniz'de bu sebeplerden yüzlerce gemi batıyormuş.

Aynı yerde Amerika *kanoe*'leri gibi ağacın gövdesinden yapılmış balıkçı kayıkları gördük. Bunlardan biri çok büyük olup içine birçok insan alabilirdi. Tahminime göre uzunluğu otuz, içi de dört Paris ayağı idi. Tuna mansabının buradan elli saat ırak olduğunu ve müsaid bir mevsimde iki üç günde oraya varıldığını söylediler. Doktor Mc Kenzy *Kalas*'tan altı saat ötede bulunan *Baba-dağ*'ın yerini gösterdi. Burada eski zaman şehri Tomi ve Ovidi'nin menfâsı bulunduğu inanılıyordu. Ovidi'nin sürüldüğü yerin umumiyetle *Tuna* nehrinin kuzeyinde, *Akkerman* şehrinin civarında bulunduğu tahmin edildiğinin farkına vardım. *Akkerman*, eski zaman şehri *Civitas Alba*'dan başka bir şey değildir. Moldavyalılar bugün dahi *Cetate Alba* diyorlar ki türklerin *Akkerman* adına tekabül ediyor. *Dniestr* nehri mansabının sağ

tarafında bulunan *Akkerman*'ın kuzeyindeki küçük bir göle moldavyalılar *Lokul Ovidilui*, yani Ovidinin gölü adını vermişlerdir.

Bu ayın yirmidördünde prensin *Posterliki* İstanbul'dan varıp prensin tekrar tâyin olduğu haberini müjdeledi. Posterlik prensin bir nevi birinci nâzırı idi ki, şahsen zaaf içinde fakat iyi bir genç olan şimdiki prensin üzerinde nüfuzu vardı. Mes'uliyet ile bütün sâir idâri işlerin tanzimi hususunda bu nâzırın sözü prensin kenden daha muteberdi. Ziyaretimize geldiği vakit Elçi cenabları kendisine bir kaç şişe iyi kalitei şarap hediye etti. İki gün sonra *Yaş* şehrine varabilirsin diye ertesi günde yoluna devam etti. Bu ayın yirmisekizinde Bâb-ı âli'de prensi temsil eden üçüncü kapı kethüdası da geldi. Eski an'ane gereğince sultan, prensin tâyinini tekrar tasdik etmesinin bir nişânesi olarak bunun vasıtasıyla kaftan ve sâir hediyeler gönderiyordu.

Kalas şehrinde bulunduğum müddet içinde arzın, bu kısmındaki bu önemli ticaret iskelesinin arz ve tulünü tespit etmekle meşgul oldum.

29 Haziran. Bütün çamaşırlar kuruyup toplandıktan, sâir eşya da tanzim edildikten sonra, beş büyük arabaya yerleştirildi. Sabahleyin dokuz buçukta *Puçen* köyüne hareket ettik. Bu köye kadar seyahat ondört Moldavya saati sürüyorsa da, Bulgaristan'da kullanılan saatlerden epeyi kısa olduğu için, sekiz saatte bu mesafeyi geçeceğimizi vaadettiler. Buna rağmen, dört nala seyahat ettiğimiz halde, ancak dokuz saatte vardık. Yük arabaları da bizi yakından ta'kib ediyordu. Dört saatlik bir yolculuktan sonra öğle yemeğini yemek için bir büyük pınar yanında bir saat kadar tevakkuf ettik. *Puçen*'e kadar ne bir köye ne de bir evle kulübeye rastgeldik. Ova, yüksek ot ve çiçekle bezenmişti. Yalnız iki yerde pınar kenarında bulunan az sayıda sığır, nadiren de işlenmiş tarlalar gördük. Sanki her yerde bir sessizlik ile yalnızlık hüküm sürüyordu. Yollar da çok berbattı. Saat iki buçukta hareket ederek dört saatlik bir seyahatten sonra *Puçen* köyü civarına vardığımız zaman, epeyi yorgun olan atlarımızı da değiştirmek için köyden bir çok at getirmişlerdi. Fakat bu yardım geç geldi. Gece esnasında bîtab halde olan üç at öldü.

Puçen köyüne saat sekizde vardık. Bizi karşılamak için bu yerin vâlisi ve diğer reisleri atlarıyla geldiler. *Puçen* köyü büyük olup bir çok dağınık evden müteşekkildir. Bu evler Bulgaristan'

dakilerden az bir derecede daha iyi bir durumdadır. Bunlarda bazan iskemle, masa ve geniş pencere bulunur. Burada bir kaç ortodoks kilisesi de vardır. Papazlar, Moldavyalı oldukları için bir bizimle hiç bir türlü anlaşamıyorduk. Akşam yemeği için, yiyecek maddelerini cimrilikle azar azar verdikleri için, yemek geç hazırlandı. Yatmak içinde, gece yarısından sonra, bir kaç fakir, fakat temiz köylü evçegizine gittik.

30 Haziran. Saat onda *Birlat*'a hareket ettik. Bir saat seyahat ettikten sonra yanımızdan dört nala giden bir Purusya kuryesini gördük. Kendisini çağırınca döndü ve önceden tanıştığı Elçi cenabları ile biraz konuştu. İfâdesine göre beş gün önce İstanbul'dan hareket etmiş ve kendisinden beş gün evvel yola çıkan başka bir kuryeye her çareye baş vurup yetişmesi emrolunmuştu. Kuryeye, hükümdarına çok iyi haber götürdüğünü, Osmanlı sarayına, Prusya Elçisi hükümdarının isteklerini kabul ettirdiğini ve kısa bir müddet içinde daha bir kaç kuryenin kendisini ta'kib edeceğini söyledi.

İki raddelerinde, öğle yemeğini yemek için, bir çay kenarında durakladık. Su içilemeyecek derecede bulanıktı. Moldavya'nın bu bölgesinde beraberimizde suda taşımağa mecbur kaldık.

Dokuz saatlik bir seyahatten sonra sekizde *Birlat*'a vardık. Arabalar ise bir saat sonra yetişti. Yatağının bulunduğu araba *Birlat*'ın bir saat mesafesinde kırıldığından, oraya adamlarla araba gönderildi. Bunlar da ancak gece yarısında geri dönebildiler.

Vâli ile ileri gelenler bizi karşılamaya geldiler. Bir İstanbul rum kadını olan vâlinin hanımı, bir çocukla Elçi Bey'in zevcesini ziyaret etmeğe geldi. Elçi cenablarının hanımı, kendisi ve ailesiyle İstanbul'da iken tanışmıştı. İkiisi uzun müddet hasbihal ettiler.

Muhtelif küçük evlerde ikamet ettik. Elçi cenablarının oturduğu evin yanından geçen ırmağın adını sordum; civardaki insanlardan hiç biri adını bilmiyordu. Ağaç gövdelerinden yapılmış sağlam ve oldukça geniş biri köprüden geçerek bu yerin daha fazla meskûn olan kısmına geldik.

(Devamı var)